GEORG BRANDES:

ESSAYS.

DANSKE PERSONLIGHEDER.

KJØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN).

GRÆBES BOGTRYKKERI.

1889.

Indhold (p. [v]), the entry for this essay: H. Brøchner 230

[230]

HANS BRØCHNER.

(1886.)

I.

Hvad man, nitten Aar gammel, med de første Studie-Aar bag sig, søger hos Lærerne ved et Universitet, det er ikke saa meget Kundskab som Indtrykket af en kraftig, moden Personlighed. Man attraar mindre Undervisning end den Vejledning, som kan gives Ungdommen af en ikke blot i Bøgernes Verden vel orienteret Aand. Man ønsker sig en Lærer, der tillige er en Karakter.

Der var i 1861 adskillige Yngre, som glødede for Filosofi; næsten Alle troede paa den. R. Nielsen søgtes af ikke Faa. Han viste altid de Spørgende Interesse og Velvilje. Men Brøchner tilbød udtrykkeligt i Lektionskatalogen Vejledning for Enhver, der
[231] vilde studere Filosofi. Det gjorde Udslaget for Enkelte, hvem det var Alvor med en sammenhængende Forskning. Og snart var det ikke Kundskabstørst alene, der drog os til Brøchner. Hans Personlighed drog.

Han var 41 Aar gammel, da vi saa ham første Gang, hørte en Række Forelæsninger af ham, fængsledes af hans elegante og strænge Skikkelse, hans sydlandske Hoveds klassiske Profil, det store alvorsfulde Blik under de hvælvede, lidt trætte Laag. Han var, skjønt noget medtaget af Aarene, den adeligste Mands-Skjønhed, vi nogensinde havde set. Han var høj og slank, mager og tør. Ansigtet var smalt og noget indfaldent, det rige og bløde Haar blaasort i sin Glathed. De store brune Øjne havde et Udtryk, som havde de grædt meget, som var deres Blik blevet blidnet af Sorg. Panden hævede sig over dem stejl og hvid, som i to Etager. Det spanske Skjæg bidrog sit til at give Indtrykket af noget Fremmed. Han lignede ikke en moderne Lærd, snarere en Tænker fra Renaissancens Italien, var da ogsaa efter eget Sigende af italiensk Afstamning.

Han saa ud som en Mand, for hvem Vellevnet ikke existerede; han satte øjensynligt sin Ære i, ægte spinozistisk, ikke at have attraaet eller at attraa jordisk Velfærd. Han
[232] levede i en filosofisk Fattigdom; thi selv da han var gift, var hans Docentgage kun 2400 Kroner. Hans Klædedragt bar Præget af streng Tarvelighed, den var simpel og

mørk, aldrig en Plet. Vesten var som oftest imod Tidens Mode lukket helt op til Halsen. Han bar Dag ud Dag ind de samme Klæder, og de saa ens ud; han syntes Intet at slide paa dem. Hans Ydre gjenkaldte Welhavens Vers om den polske Emigrant:

> Hans Ansigt var falmet, hans Dragt var grov,
> Hans Linned var rent og hans Hænder var smukke.

Det var gjennem Øjet, ikke gjennem Øret, at man fra først af følte sig tiltrukket. Thi Foredraget var ængsteligt korrekt, pillent soigneret i sin Sprogform, abstrakt i sin Tankegang og besvarede intet Spørgsmaal anderledes end gjennem en udførlig Fremstilling af Spørgsmaalets og Svarenes Historie. Det bevægede sig frem enstonigt, i afmaalte Sætninger, og havde næsten ingen mundtlig Karakter, skjønt det holdtes frit nok. Brøchner havde ikke Talens Gave, som er den at bibringe hver enkelt Tilhører det Indtryk, at Talen henvender sig netop til ham. Hans Ord gik hyppigt bort over vore Hoveder; de belærte os uden at ramme os. Foredraget var følgerigtigt og tankefast, *[233]* men det lød, som læstes det op af en indre Bog; det *levede* ikke.

Taleren derimod levede for os. Det var en Personlighed, som stod der, lige fornem og interessant.

Han indgød Deltagelse; thi han saa ud, som havde han engang været lutter Lidenskab, medens han nu var lutter Tanke. Blikkets sorgfulde Alvor tiltrak, paa samme Tid som det noget Forlegne, Generte, der i Reglen laa over Talerens Holdning, holdt i Afstand og fremkaldte det Spørgsmaal, om man kunde komme denne Mand menneskeligt nær.

Og han indgød Respekt. Det Lidt, vi Unge vidste om hans Skjæbne, røbede en ualmindelig Selvstændighed og Karakterstyrke. Han havde, da han som ganske ung indstillede sig til theologisk Examen, vist den Aabenhed og det Mod at bekjende sin Opfattelse af Kristendommens Dogmelære som mythisk. Som Følge deraf var det blevet ham forbudt at tage denne Examen. Han havde da kastet sig over Studiet af Filosofi, havde oversat Strauss, havde i en mod Martensen rettet Afhandling om *Daaben* støttet sig til Feuerbach, og var i den Grad lagt for Had som farligt Menneske, at Christian den Ottende egenhændigt havde strøget hans Navn af Listen over Ansøgerne til et Rejsestipendium. Ikke desmindre havde han (ved Bistand af en Broder) levet meget *[234]* udenlands, opholdt sig længe i Tyskland, været to Gange i Italien og havde først efter 1848 paany betragtet Danmark som et Land, der havde Plads for ham.

Den Modsætning, hvori hans offentlige Optræden stod til Rasmus Nielsens saa meget livfuldere, men saa langt mere virtuosagtige Foredrag, var slaaende for Alle.

Det var en Modsætning, der maa have svaret temmelig nøje til den, som i Trediverne i Sorbonnen i Paris Jouffroy's Forelæsninger frembød til Cousins, hvis ellers efterfølgende franske Skildring af Filosofen Jouffroy, hvilken vi oversætte med nogle Udeladelser, men uden at tilføje nogetsomhelst, har stemmet med Virkeligheden:

«Man traadte ind i Jouffroy's Forelæsningssal og fandt der en mager Mand, lidt foroverbøjet som alle Brystsyge, med dybtliggende Øjne, med et tænksomt og melankolsk Fysiognomi og med et Udtryk over hele sin Person af Træthed, Adel og Resignation. Han var stolt, forbeholden, gjerne taus, hverken imødekommende eller fortrolig mod sine Elever. Medens Cousin, naar han blev sat i Svingning af Begejstringens Storm og det animalske Livs overstrømmende Rigelighed, talte, meddelte sig, udøste sig,
[235] forklarede og overtalte med Haandbevægelser og det hele oratoriske Tilbehør, ligegyldigt om i en offentlig Have eller i sit Værelse, lige meget hvor og lige meget for hvem — var Jouffroy selv paa Kathedret kold og behersket. Han saa ud, som om han ikke vidste, at man var der.

Hans Haandbevægelser var sparsomme, hans Legeme ubevægeligt; man skulde tro, han læste en usynlig Bog, ene og alene sysselsat med at forstaa den, og kun vilde overbevise sig selv; han tænkte højt. Ingen glimrende Ord, ingen vovede Sætninger, ingen Bestræbelse efter at more, vække eller røre; tvertimod lange Indledninger, fulde af smaalige Inddelinger og Under-Inddelinger, en omstændelig og uophørlig Undersøgelse af de foreløbige Spørgsmaal.

Naar han endelig var trængt ind i sit Æmne, ingen afgjørende eller forhastet Sætning, uendelige Gjentagelser. Naar hans Disciple gjennemlæste deres Optegnelser, fandt de, at de havde nedskrevet den samme Idé tre eller fire Gange. Og dog bøjede fra den første Dag af enhver opmærksom Aand sig under hans Aand. Man opdagede strax i ham en skjult Arne, hvor der brændte en uudslukkelig Ild; mere voldsom
[236] og mere mægtig end Cousins blændende Illumination. Jo mindre han gav sig hen, desto mere følte man, hvor han brændte. Disse fordoblede Gjentagelser angav ved deres haardnakkede Forsøg en Aand, der var umættelig efter det nøjagtige Udtryk, ude af Stand til at slaa sig til Ro ved blot skitserede Tanker, uovervindelig overfor Anstrengelser, udholdende i sine Tankers Gang, indtil den havde naaet fuldstændig Klarhed, endelig vel kjendt med Vejens Sneverhed og med de Strømme af Vildfarelser, der flyde paa begge Sider af den. Man følte Ærbødighed og Tillid, og naar en Skjælven i Stemmen eller en enkelt Gang et Billede angav en vigtig Sandhed, han havde fundet, iagttog man i dette svage Tegn mere Bevægelse og mere Veltalenhed end i hans Rivals glimrende Dithyramber.»

Det var neppe muligt at give en mere træffende Skildring af Fortrinene ved Brøchners Undervisning, om man udtrykkeligt gik ud derpaa.

Og kritisk, som han fremfor Alt var anlagt, glimrede han især som Polemiker. Hans Angrebskrig mod Theologerne eller mod Nielsens maskeret-theologiske Filosofi var et Mønster paa overlegen Taktik. Han udviklede gjerne først med største Nøjagtighed den Anskuelse, han vilde bestride, fremsatte dernæst Punkt for Punkt Beviserne for dens Uholdbarhed, anførte saa Alt, hvad der fra Modstanderens Side kunde tænkes *[237]* gjort gjældende mod disse Beviser, og forklarede, hvorfor dette formodede Forsvar Intet vilde betyde; saa beviste han, at andet Forsvar end det anførte overhovedet ikke kunde føres.

Naar dette var gjort, opløste han Modstanderens Begrebssammenhæng, gjorde ham Indrømmelser, satte *per impossibile* at et af de kuldkastede Hovedpunkter var et fast Kastel, og viste, at saa ligefuldt de mest afgjørende Kategorier indeholdt Modsigelse paa Modsigelse. Skridt for Skridt gik han rundt om sin Modstanders Lærebygning, og vel bekjendt med dennes Kampmaade stoppede han ethvert Hul, hvorigjennem han kunde ville undslippe, indtil han havde ham sikkert fangen. Saa endte han gjerne med at rekapitulere alle de paaviste Modsigelser, og sluttede tilsidst den i den alvorligste Tone holdte Kritik med en Ironi, som man i al Sandhed og uden Misbrug af Ordet kunde kalde frygtelig.

II.

Der gik blandt de unge Studenter en Legende om, at Brøchner i sine unge Dage nede i Italien havde været forlovet med en meget fornem ung Dame, en Prinsesse eller Comtesse, men Forbindelsen skulde være strandet paa Religionsforskjellen. Det *[238]* gav ham en romantisk Nimbus selv nu, da han var forlovet med en ung dansk Pige fra Provinserne af borgerlig Herkomst.

I 1862 blev han gift og levede i et lykkeligt Ægteskab indtil 1866, da hans unge Hustru døde efter at have født sit andet Barn. Der var det bedste Forhold mellem de to Ægtefæller trods en Aldersforskjel af en fuld Snes Aar og tiltrods for det for en ung Kvinde utilgængelige Omraade af abstrakt Filosofi, om hvilket Brøchners Tanker og i Regelen ogsaa hans Tale drejede sig. Hans Ægteskab var en idyllisk men kort Episode.

I en meget længere Periode af hans Liv stod Mindet om hin Italienerinde, Costanza T., hvem han i sin Ungdom havde kjendt og elsket, som en Stjerne over hans daglige Existens. Hun var bleven Drømmen i hans Liv, efter at de to i Ungdommen vare blevne skilte ad. Et meget smukt Daguerreotypibillede af hende som ung hang altid i hans

Arbejdsstue. Han talte ikke sjældent om Originalen som om en ung Dame, han engang havde kjendt, dog uden at gaa nøjere ind paa deres Forhold.

I 1866 lærte jeg hende personligt at kjende. Hun levede dengang, gift med en
[239] Landsmand af sig, Grev Oreste B., i Paris, men i Grunden udenfor Pariserlivet, i udelukkende Omgang med den italienske, spanske og sydamerikanske Koloni.

Hendes Skjønhed, men især hendes tilsyneladende Ungdom overraskede mig. Jeg havde ventet at se en ældre Dame, men hun syntes ikke mere end en sex eller syv og tyve Aar, og hendes Skikkelse var ligesaa ungdommelig som hendes Ansigt.

Man kunde neppe have nogen bedre Anbefaling til hende end den fra Brøchner. Hun kunde ikke høre nok om hans Liv og Færd. Da hun i en første Samtale spurgte mig, om Brøchner var bleven gammel, og jeg svarte, at hans Haar endnu var sort, tilføjede hun: Og hvilken sort Farve det har! Som aandelig Individualitet existerede Brøchner egentlig ikke for hende; hun var slet ikke trængt ind i hans Væsen, havde end intet Forsøg kunnet gjøre derpaa. Hun var et ungt Barn, da han lærte hende at kjende, og var selv nu som udviklet og meget fintfølende Kvinde i Grunden barnlig. Hun var uvidende, som Italienerinderne er det, yderst naturlig og ligefrem, men ikke desmindre reserveret, altid i mildt og godt Humør, paa Baggrund af en vis Vemod. Ikke just lykkelig, men tilfreds. Hun var rolig, og hun syntes ved Modsætningen til sin
[240] muntre, sprudlende, verdslige og mere glimrende, men mindre smukke Søster, i hvis Hus hun opholdt sig, endnu mere rolig og stilfærdig. I flere Maaneder saa jeg hende dengang næsten dagligt; i 1870 har jeg boet i hendes Hus i Landsbyen Alpignano ved Turin, i 1871 atter truffet hende i Rom. Hun havde den dybe Elskværdighed, der aldrig formørkes af et Lune; der var den samme blide Harmoni i hendes Sjæl, som laa over hendes Træk.

Costanza var en forfinet Frugt af sit Fædrelands yppige Jord. Hun lignede den ædle Druesort, som man i Italien kalder Jordbærdruen, der forener Druesaftens rige Sødme med Skovjordbærrets naive Aroma. Man havde handlet ilde med hende i hendes Stilling til Brøchner. Hendes Moder, der var lige forfængelig og bigot, havde efter Brøchners Afrejse gjennem stadig Paavirkning i Hjemmet og gjennem Skriftefaderens Indflydelse faaet Forbindelsen hævet med den fremmede Kjætter. Mange Aar efter blev hun saa gift med en Fritænker, saa heftig som kun Italien fostrer dem, langt voldsommere i sine Udtalelser end nogensinde Brøchner, og knyttede sig af Hjertet til ham, uden dog at istemme i hans Overbevisning. Hendes Mand var en af de
[241] forstandigste, retsindigste og dygtigst anlagte Italienere, jeg har kjendt, en Hader og Foragter af alt Skin. Han vurderede Costanza, som hun fortjente.

Hun plejede stadigt Tanken om et Gjensyn med Brøchner, og talrige vare de Planer, man lagde til Rejser for ham i dette Øjemed. Men Gjensynets Tanke syntes ikke at friste ham. Han gik aldrig ind paa den, syntes snarere at sky den. Det var neppe alene den Vanskelighed, det for ham vilde være at foretage større Rejser, som afholdt ham. Hverken Mangelen paa Raad dertil eller hans svage Helbredstilstand syntes det afgjørende. Rimeligvis skyede han Sindsbevægelsen som smertelig. Eller han havde vænnet sig saaledes til et Liv i Ungdomsmindet og i Drømmeforholdet til Costanza, at han frygtede Virkelighedens forstyrrende Pust. Han maatte have Billedet af hende i Fjærnhedens Afstand.

For hende som Kvinde og Sydlænderinde existerede ikke denne Romantik. Hun havde engang elsket ham, hun holdt inderligt af ham endnu. Det vilde have været hende en Glæde at gjense ham, at pleje ham, nu da han var saa haardt syg. Hun var meget angst for, at han nogensinde skulde fatte en ugunstig eller urigtig Mening om hende. Da han giftede sig, afbrød hun Brevvexlingen med ham, af Frygt for at hans Hustru skulde finde noget Underligt i den. Men da saa Nytaar kom, greb hun *[242]* denne Lejlighed til at sende ham en Lykønskning. Senere blev Brevvexlingen, dog med store Mellemrum, optagen paany, og Costanza tilbragte engang en Tid i ikke ringe Uro, da hun under en haard og langvarig Sygdom havde maattet lade sin Mand skrive for sig, og der saa ikke fulgte noget Svar fra Brøchner. Hun sendte ham derefter Evighedsblomster og røde Negliker, hvilke sidste, efter en Ytring af Brøchner, i det italienske Blomstersprog har «en rig Betydning». I sine sidste Leveaar fortalte han ikke sjældent til sine Smaabørn Anekdoter om *Costanza*, hvis Billede de kjendte. Det var neppe uden en Tanke paa dette hendes Navn, at han i Vilhelm Møllers «Nyt dansk Maanedsskrift» undertegnede en Afhandling med Pseudonymet Constans.

III.

Altfor lidet af Brøchners Væsen som Menneske finder den almindelige Læser i hans Skrifter. Indholdet er for abstrakt, og Stilen skræmmer.

Paa et hængende Haar var han overhovedet slet ikke blevet Forfatter. Han følte intet Kald dertil; han havde modstandsløst ladet sin Selvkritik fortære sin Drift til *[243]* Produktion, og var i Fyrretyveaarsalderen naaet til det Standpunkt af Ulyst ved al Frembringelse, at han glædede sig eller troede at glæde sig, naar der andensteds, i Tyskland f. Ex., blev fremsat Tanker, han allerede for længe siden havde tænkt og nedskrevet til eget Brug, men ikke givet i Trykken. Hvad gjør det, sagde han i

saadanne Tilfælde, om det bliver sagt af mig eller en Anden, naar det blot kommer frem.

23 Aar gammel havde han udgivet et polemisk Lejlighedsskrift om Daaben; først fulde 14 Aar senere skrev han for at legitimere sig til Ansættelse som filosofisk Docent ved Universitetet, atter som Lejlighedsskrift, sin lille Bog om Spinoza. Uden en yngre Vens ihærdige Overhæng var det blevet derved. Men nu fulgte, fra først af foranlediget ved den af Andre begyndte Polemik mod R. Nielsen, efter 11 Aars Taushed med korte Mellemrum fem store Bind og adskillige mindre Arbejder, en hel Produktion, nedskrevet efter Forfatterens 48de Aar, i et Tidsrum, da han til det Yderste var svækket af den Lunge-Svindsot, der ti Aar igjennem nedbrød ham Tomme for Tomme, knækkede ham, som ved den skærpede Dødsstraf, Led for Led.

[244] Men selve denne Sygdom, der ikke gav Pardon, understøttede Opfordringerne udefra. Saalænge Brøchner endnu var rask eller dog ikke troede sig livsfarligt angrebet, længtes han mangen Gang mod Døden. Saa virksom han end var, saa havde han ikke alene ingen Frygt for Døden, men en Art Kjærlighed til den. Han kunde tale om den med Varme. Den betød for ham Befrielse fra Personligheden, Gjenforening med hint Allivets upersonlige Princip, fra hvilket Individet er en Udstrømning; og han var fuldt tilfreds med sin Selvforvandling til et Moment i Guddommens Viden af sig selv i dens evige Aandsrige — som han mystisk udtrykte det.

Da Døden nærmede sig med hurtige Skridt, fik den vel ikke derved i og for sig nogen afskrækkende Karakter for ham; men han stræbte at leve saa længe som muligt, dels for at kunne lægge Grundvolden til sine Børns Opdragelse i den Aand, hvori han ønskede dem opdragne, dels for gjennem Offentliggjørelse af sine Manuskripter at efterlade Vidnesbyrd om, hvad han havde tænkt og forsket. Saaledes blev hans sidste Leveaar hans eneste literært produktive.

Men disse hans store Bøger afspejle kun en Del af hans Menneskevæsen og ikke den menneskeligste. De give en Forestilling om hans Tankeliv og hans pantheisti-
[245] ske Religiøsitet. De røbe hans Skarpsindighed og hans Pathos — det er alt. Og, som jeg sagde det, Stilen skræmmer. Det er en rent skolastisk Stil, et Bogsprog med en Mangfoldighed af tyske Participialkonstruktioner, hvor Alt er *ordentligt*, men Intet har Livets Uvilkaarlighed. Den afspejler alt det Stive, det Nøjeregnende og ængsteligt Punktlige i Brøchners Natur, giver en Slags Forestilling om en vis Smaalighed i Smaating, der hos ham ikke udelukkedes af hans Grundanskuelses Storsyn. Men der findes en helt anden Stil i hans Breve og i hans faa sidste populære Ting. Der er over denne stive Stil i de store Bøger et Skjær af Pedanteri, som aldrig laa over

Brøchners Person. Man ser ret vel, at han var en streng Metafysiker, men man sporer ikke hans Stilling til den konventionelle Moral, hans frie og vide Tolerance, hvor noget af Verdensmandens Synsmaade var forenet med noget af Spinozas høje Ligegyldighed. Man formaar ikke at lodde Dybden og at maale Styrken af hans Afsky for al Theologi og alle theologiske Opfattelser, stillet overfor denne hans Tankes officielle Kathederform, der er saa videnskabelig i sit Tilsnit og saa lidenskabsløs i sit Udtryk. Man ser ikke heller, hvor pirrelig, hvor redebon til pludseligt Brud han var overfor de Omgangsfæller, med hvem ingen dybere Sympathi forbandt ham. Og hvem vilde *[246]* endelig af disse Værker kunne slutte sig til, hvad Brøchner var som Ven! Var han øm og varigt hengiven som Elskende, mønsterværdig som Fader, der maatte være Smaabørn i Moders Sted, saa var han dog i endnu højere Grad sjælden som Ven. Han, der var forbeholden indtil Generthed, mundtlig altid spotsk overfor ethvert Udbrud af ungdommelig Enthusiasme, var lidenskabelig i Venskab. Overfor meget yngre Venner var han paa én Gang som en Ven og som en Fader. Han tænkte uafbrudt, Aar ud, Aar ind, med en Omsorg, der ikke forbigik nogen Detail, paa hvad han formaaede at udrette for Vennen. Hans Venskab var aktivt, en stadig Virksomhed. Og hvad der er ejendommeligt, det tog fra Aar til Aar bestandig til i Styrke. Det steg i Inderlighed og forstaaende Kjærlighed og naaede — maaske efter fjorten-femten Aars Forløb — sin største Højde i det Aar, han døde.

Men dette hænger sammen med det Grundtræk, som ogsaa kun vanskeligt fornemmes gjennem de store Bøger, at Brøchner var i stærk Udvikling, næsten lige til Opløsningen kom.

Det saa' ikke saadan ud. Han havde længe været en ensom Mand. Han kjendte altid kun faa, og han havde i de sidste Aar trukket sig stedse mere tilbage fra Verden, *[247]* var ikke heller af dem, der paavirkes synderligt af deres Omgivelser. Han havde ogsaa forholdsvis tidlig faaet noget af den ældre Mands Væsen. Hans Livsindtryk laa fæstnede i en Sum af Anekdoter, som han tidt vendte tilbage til uden at huske paa, han havde fortalt dem før. Han havde aldrig været nogen smidig Aand, og hans Antipathier, de literære og videnskabelige som de personlige, var af urokkelig Natur. Hans Ringeagt for en Tænker som Schopenhauer oversteg alt fornuftigt Maal; hans Afsky for den Form af national Selvforgudelse, han fandt hos Grundtvig, og for den Blanding af Dilettanteri og Uvederhæftighed, han mente at finde hos Goldschmidt, kjendte ingen Grænse. Allerede naar man i Tredserne saa' ham sysle i sin Have i Søgade, optaget af at udvikle stedse nye Varieteter af Stedmodersblomster, fortabt i i Glæden over de talrige forskjellige Farvemønstre, kunde han gjøre Indtrykket af en

Mand, der var færdig med Menneskelivet og som fra det havde tyet over til Samliv med Planten.

Men det var et Skin. Han undergik i de senere Aar en kjendelig Metamorfose. Hans tidlige Ungdoms Kamplyst var vaagnet i ham paany. Hans Tilbageholdenhed
[248] var bleven ringere, og hans politiske og sociale Anskuelser antog en ny Farvning. Han fjernede sig helt fra Personligheder, hvem han tidligere i politiske Sympathier havde staaet nær; mellem ham og hans gamle Partifæller, de Nationalliberale, skete i hans Sind det mest afgjørende Brud; han stod Socialisterne langt nærmere end dem.

Han havde aldrig været tilbøjelig til Overvurdering af Forholdene i Danmark; men i disse sidste Aar, da hans Sjæl følte Driften til at røre sine Vinger, sporede han stærkere Lidenhedens og Smaalighedens Tryk. I et Brev fra 1870 siger han: «Hvad der her hjemme fra er at fortælle Dem er saa lidt og saa fattigt, at det neppe er Omtalen værd. Vort offentlige Liv gaar sin trivielle Rigsdagsgang, med liden Gjerning og megen Tale, helst om hvad der ikke er Tale værd; med smaa Ideer og smaa Personligheder, men med store Illusioner, stor Forfængelighed og store Smaaligheder. Det er ikke glædeligt, men det maa vel saa være som Gjennemgang til et virkeligt frit Liv.»

I et Brev fra 1874 hedder det endnu smerteligere og ligesom med et vemodigt Tilbageblik: «Det er fysisk usundt at leve i et lille beklumret Kammer; det er aandeligt usundt at leve i saadanne Dværgforhold som herhjemme. Alt skrumper saa ynkeligt
[249] ind; man faar aldrig det friske Indtryk af det Store; man mærker ikke Verdenstankelivets kraftige Pust. Hvor let synker man ikke sammen herhjemme! hvor let tager man ikke til Maalestok for sin Stræben det Smaalige, der omgiver En! hvor let standser man ikke i Løbet, naar man mærker, at man er et Stykke forud for de Faa, der kæmpede med om Prisen!»

I disse Aar gik det endelig op for ham, at han ved en anden Skrivemaade kunde vinde sig en større Læsekreds. Han gik imellemstunder endog saa vidt som til at beklage, at han ikke som ung havde opholdt sig længe nok i Frankrig til at modtage en Paavirkning af fransk Fremstillingskunst — en Ytring, der i hans Mund maatte forbause, eftersom han hidtil slet ikke selv havde havt nogen Følelse af Manglerne ved hans Bøgers Form.

Han havde hidtil ligesom ikke vovet at skrive med hele sit Menneskevæsen. Hans Brochure mod Nielsen var det første Symptom paa hans Drift til at anslaa en naturligere Tone. Dog smelter i den det Vittigtskarpe ikke ret sammen med det Højtidelige. I den lille Afhandling om Giordano Bruno er der en tydelig Bestræbelse efter at male, stærke Tilløb til en helt ny Fortællemaade; og i de efterladte *Erindringer om S. Kierke-*

gaard er Fremstillingen i al sin Fordringsløshed ypperligt skarpttegnende. Hvert Ord *[250]*
her gjengiver Virkelighed; selv det Ubetydeligste har Liv.

Han behøvede kun at anvende den utvungne Stil, han altid havde havt til sin Raadighed i mundtlig Meddelelse og i Breve, men som han ikke havde turdet fortro sig til.

Jeg havde rettet en Del Indvendinger imod hans Hovedværk *Bidrag til Opfattelsen af Filosofiens historiske Udvikling*. Jeg havde paavist Ensidigheden af en Fremstilling, der kun gav Filosofiens Længdesammenhæng, og Inkonsekvensen, som laa i, at Brøchner undertiden tog Bredesammenhængen med, undertiden ikke. Naar Talen er om den græske Filosofi, er han villig til at se den i dens Sammenhæng med den hele græske Aand og Kultur og mener, at den kun saaledes kan forstaaes. Men naar Talen er om moderne fransk, tysk, engelsk Filosofi, da behandles den, som om den førte en isoleret Existens uden Forhold til Folkeaanden, uden Forhold til Landets Historie, Poesi o. s. v. Jeg udtalte min Beundring for hans Gave til at gribe Hovedpunkterne og fremstille Hovedtrækkene i et System; men jeg spurgte: Er hos alle Filosofer Systematiken det Væsentligste og Vigtigste? Er Skelettet Alt, er Legemet Intet? Bør man ikke idetmindste frygte for at stemple interessante uensartede filosofiske Fænomener med samme officielle Skoleord, naar rent forskjellige Nationalaander er komne tilorde *[251]*
gjennem dem? Condillac fremstilles gjerne som et Appendix til Locke; er der ikke ligefuldt et gabende Svælg mellem deres hele Maade at filosofere paa? Er der ikke paa Nationalitetens Vegne et endnu stærkere Slægtskab mellem Descartes og Condillac, end der med Hensyn til Tænkningens Resultater er imellem Condillac og Locke?

Kort sagt, jeg skjulte ikke, at den Behandlingsmaade, der stod for mig som den fyldestgjørende af Filosofiens Historie, var en ganske anderledes konkret og levende end Brøchners. Han svarede med en Henvisning til den Langsomhed, med hvilken Nationaliteten hos de Nyere har arbejdet sig frem af Latinens Fællesskab, og til de saa yderst sammensatte Forhold hos de Moderne. Men havde blot hans Bog været skrevet i den Stil og med det Liv, der lægger sig for Dagen i det følgende Brevsted:

«Den græske Filosofi var ægte national og kunde derfor ikke skyde *frugtbare* Skud i en fremmed Jordbund. Den nyere udfolder sig paa et større Terræn; den kaster som det indiske Figentræ Grene ud til alle Sider, der bøje sig mod Jorden, slaa nye Rødder, og voxe med frodig Vext. Derfor bliver Complicationen saa stærk, Paavisningen af Udviklingen saa forviklet, at de store Træk, jeg vilde have frem; let blive utydelige. *[252]*
Prøv engang at analysere Spinoza fra Nationalitetens Synspunkt. Prøv at bestemme Blandingen af det Jødiske, det Europæisk-Sydlandske, det Hollandske og det universelt

Moderne. Prøv at analysere Kant med hans Aandsslægtskab med Tyskerne, hans Blodsslægtskab med Skotterne, hans Valgslægtskab med Franskmændene. De vil se, Opgaven ikke er let; jeg er bange for, at den bliver lige saa vanskelig som at beregne de indbyrdes Perturbationer af tre Himmellegemer.»

Jeg mener ikke desmindre, at dette var Opgaven, det gjaldt om at løse, og det forekommer mig, at blot den Maade, paa hvilken Brøchner her tumler med den, viser, at han ved en noget forskjellig Udvikling af sine Kræfter vilde have formaaet at lægge Sten til den Bygning, han betegner som uopførlig.

IV.

En Ugestid før sin Dødsdag (han døde 17. December 1875) tog Brøchner Afsked med sine Venner. Da jeg en Dag traadte hen til hans Sygeleje, gav han mig en tyk Pakke i Haanden — det var alle de Breve, jeg i en lang Aarrække havde skrevet
[253] til ham, ordnede efter Tidsfølgen og paa Bagsiden af Konvoluten forsynede med Afsendelsens Dato, Modtagelsesdatoen og den Dato, da Brevet var besvaret. Hans stærke Ordenssans og hans Omhu for at ingen fortrolig Meddelelse fra en Ven skulde falde i fremmede Hænder, røber sig i dette lille Træk.

Han havde en kort Samtale med Enhver, der kom, og trykkede kort og kraftigt hans Haand til det endelige Farvel.

Dette sidste Sygeleje, som afsluttede en Lidelseshistorie, der strakte sig over mere end et Decennium, var yderst kvalfuldt.

Alt som Tanken droges hen til den nærforestaaende Død, kom den Syge til at sysle med Forestillingen om sin Begravelse. Tanken om Kirken, til hvilken han intet Forhold havde havt, og om dens Præster, der altid havde været ham imod, var ham meget pinlig. Og i sin Følelse af helt at have tilhørt Videnskaben og ingen Berøring at have havt med Gejstligheden, formulerede han dette Ønske, som han fik rette Vedkommende forebragt, at blive jordet fra Universitetets Forsal og ikke fra det nørrebroske Kapel. Han udtalte dernæst Ønsket om, at en yngre Ven vilde tale over ham istedenfor Præsten, og nævnte den, hvem han dertil havde udset, og som ogsaa havde været villig dertil.

[254] Naturligvis kom der efter hans Død et afslaaende Svar med Hensyn til Jordfæstelsen fra Universitetets Aula, og enhver Tanke om den paagjældende Vens Optræden ved denne Lejlighed faldt dermed bort.

Skjøndt Brøchner havde den mest levende Uvilje mod, at en Præst skulde tale over hans Kiste — han sagde paa sit Dødsleje: Jeg tror, at hvis saadan en sort Mand

begynder at præke over mig, rejser jeg mig op af Kisten og protesterer — blev den gejstlige Tale ikke undgaaet.

Han blev begravet den 23. December. Man havde, synes det, bibragt den Gejstlige den Forestilling, at Brøchner havde ønsket hans Medvirkning; han antydede det og udtalte bl. A. sin Glæde over, at den Afdøde og han, skjøndt adskilte ved deres Overbevisninger, vare mødtes i gjensidig Agtelse. Næste Dag meddelte et dengang meget læst Blad med Aplomb, at Præsten havde talt efter Brøchners udtrykkelige Ønske.

Iøvrigt blev han efter sin Død skildret med netop den Velvilje og Varme, som udfordredes til at vise, hvor stor Afstanden var mellem en *Idealist* som ham og andre yngre Fritænkere af helt forskjellig Støbning. Ja selve dette, om han med Rette kunde kaldes Fritænker, er efterhaanden blevet et stedse større Spørgsmaal.

Et Spørgsmaal er det ikke. Men om Aandssneverhed vilde det vidne, hvis man *[255]*
ansaa Brøchners Personlighed for udtømt i hint golde Ord. Vore Meninger ere ikke den væsentligste eller oprindeligste Del af vort Væsen. Brøchner var af Naturel en Randsager, hvis lidenskabelige Forskning sattes i Bevægelse og dreves af en *Foraarsvilje* som den, der driver sit Spil i Naturen, naar Safterne stige i alle Planter. Han var som Aand en Grubler og en Naturfrom, hvis Tro paa Menneskeaanden og hvis Forhold til Universets Aand havde Karakteren af en Religion. Han staar i dansk Literaturs Historie som en ny Tids Bebuder.